

ARENANDER, E. O.

Petrus Matthiæ Roslagius' : en tid fältpräst i Gustaf II Adolfs polska krig : släktkrönika

Enköping : Enköpings tr.- & bokhandels-a.-b.
1921

EOD – Miljoner böcker bara en knapptryckning bort. I mer än 10 europeiska länder!

Tack för att du väljer EOD!

Europeiska bibliotek har miljontals böcker från 1400-till 1900-talet i sina samlingar. Alla dessa böcker går nu att få som e-böcker – de är bara ett musklick bort. Sök i katalogen från något av biblioteken i eBooks on Demand- nätverket (EOD) och beställ boken som e-bok – tillgängligt från hela världen, 24 timmar per dag och 7 dagar i veckan. Boken digitaliseras och blir tillgänglig för dig som e-bok.

EOD bokens fördelar!

- Få samma utseende och känsla som med originalet!
- Använd ditt standardprogram för att läsa boken på skärmen, zooma och navigera genom boken.
- Skriv ut enstaka sidor eller hela boken.
- *Sök:* Använd fulltextsökning för enskilda fraser.
- *Klipp & klistra:* Kopiera bilder och delar av texten till andra applikationer (t.ex. ordbehandlingsprogram).

Villkor för användning

Genom att använda EOD-tjänsten accepterar du de villkor som ställs av biblioteket som äger den aktuella boken.

- Villkoren på svenska: <http://books2ebooks.eu/odm/html/nls/sv/agb.html>

Fler e-böcker

Redan nu erbjuder 30 bibliotek från 12 europeiska länder denna service. Mer information finns tillgängliga via <http://books2ebooks.eu> alla boken.

- <http://search.books2ebooks.eu/>

ARENANDER

AR
0

Kungl. biblioteket

0 0000 000107483

ARENANDER

Ex. A.

Gened.
Monogr.
(Prt.)

Petrus Matthiæ Roslagius'

— en tid fältpräst i Gustaf II Adolfs polska krig —

Släktkrönika

Av

Professor E. O. Arenander

1921.

TRYCKT I 100 EX.
ENKÖPINGS TRYCKERI- & BOKHANDELS-AKTIEBOLAG
ENKÖPING 1921

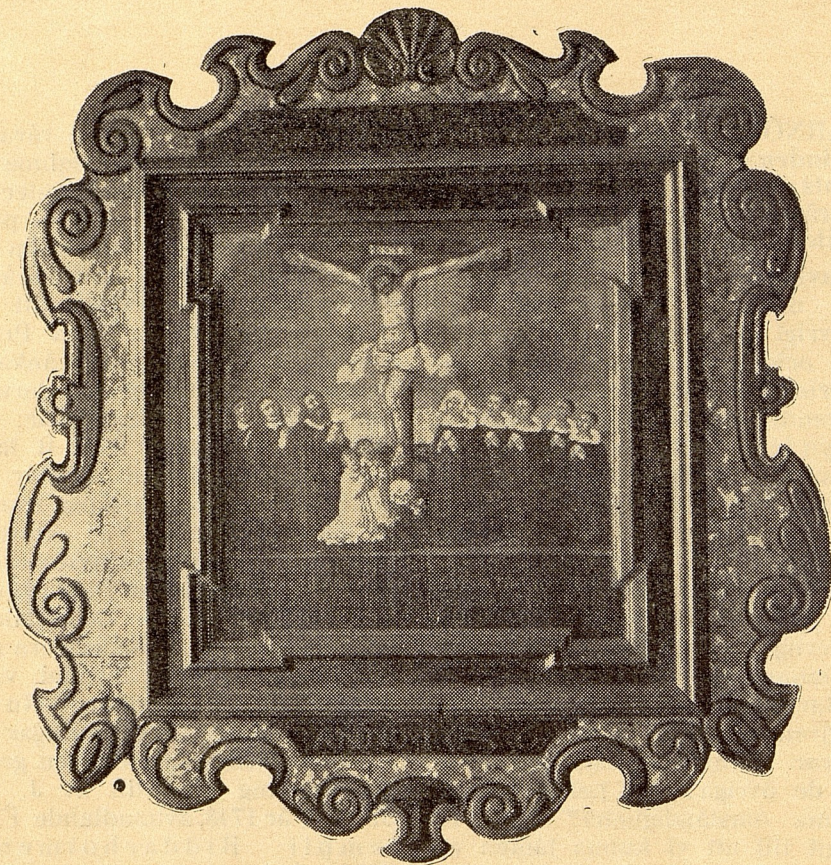

I ARNÖ KYRKA HAR BLAND Å vinden undanställt skräp påträffats den tavla över en gammal prästfamilj i Arnö, som finnes avbildad här nedan.

Tavlan, som vid anträffandet var dammig, nedsmutsad och i övrigt illa medfaren har på min och min broders, regementsveterinären E. E. Arenander, föranstaltande under riksantikvariens tillsyn blivit restaurerad för att ånyo uppsättas i Arnö kyrka. Denna tavla bär följande inskrift: »Thenna Tafala hafver Iagh Petrus Matthiæ (Roslagius), Pastor uthi Bondhe Arnöön Lathit upsättia Gudhs Hellige Nampn Til Ähra och Thenna Hederlige Församlighet Til it Eviaget monument. Anno 1650.» Vi se på tavlan en präst, uppenbarligen omgiven av hustru samt söner och döttrar. Vem var han och vilka äro de övriga? En hel del gynnsamma omständigheter* hava bidragit till att vi kunna lämna ett rätt tillfredsställande svar på den frågan, framför allt Petrus Matthiæ Roslagius egen noggranhet att — 100 år innan det blev prästerna i lag påbjudet att föra kyrkoböcker — hava fört sådana. Lyckligtvis

äro de även bevarade till våra dagar. I ärkestiftets herdaminne står om honom under »Arnö» antecknat följande: »P. M. R. var först predikant i klostret i Stockholm och kyrkoherde här 1637 på Riksrådens rekommendation. Sålde sitt eget hemman för att förbättra Prestebordet. Död 1655. Hans änka gifte sig med efterträdaren. Barn Johan Erik. Kyrkoherde här; Nils student». Att det är P. M. R. familj som är avbildad med såväl år 1650 döde, som då levande barn, framgår av kyrkoböckerna. Vad »klostret i Stockholm» angår, så avses ej därmed S:t Clara, utan Riddarholmskyrkan, som då för tiden bildade en egen församling, sedermera sammanslagen med S:t Nicolai, vanligen kallad »Storkyrkan». Nu finnas två gamla beskrifningar om Riddarholmskyrkan, dels en gradu-alavhandling på latin av J. Chr. Stricker år 1748, avhandlande *Fata templi Riddarholmensis* (Riddarholmskyrkans öden) och dels en större beskrifning om Riddarholmskyrkan av C. Fr. Rothlieb av år 1822. I båda omnämnas Petrus Matthiæ Roslagius bland »kyrkans pastorer» under den »lutherska ti-

*) Avskrifter av alla de handlingar, tryck, utdrag ur domkapitlets protokoll m. m., på vilka denna uppsats — som korrigerar och kompletterar mycket i Uppsala Stifts Herdaminne — grundar sig, skola överlämnas till Uppsala Universitetsbibliotek, att där förvaras och vara tillgängliga för forskare.

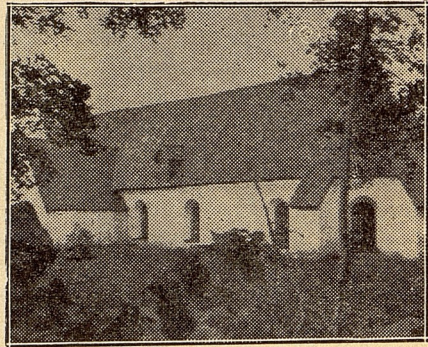
Petrus Matthiæ familj. Målning i Arnö kyrka.

den» med titel »Pastor monasterii 1627», och har Rothlieb tydligen endast avskrivit Stricker. Egendomligt är emellertid, att detta är allt som står om honom där, sålunda endast namn, titel och ett årtal för den prästerliga anställningen i församlingen, under det att för alla andra pastorer alla närmare omständigheter finnas anförda rörande födelse, examina etc. Detta gör att man redan därav kan förmoda, att källorna om honom varit ytterst bristfälliga och att han ej varit ordinarie kyrkoherde eller komminister där, utan endast något sorts biträdande präst, »kaplan» eller »adjunkt». Detta senare framgår också tydligt av ett brev från honom till Axel Oxenstierna, som finnes i Riksarkivet bland Oxenstiernas handlingar. Av nämnda brev av den 15 nov. 1631 framgår, att han då endast var adjunkt åt pastorn i Ridderholmskyrkan och att han blivit det samma år, framgår ytterligare av Axel Oxenstiernas rekommendationsskrivelse för honom. I det ovannämnda brevet talar han om Axel Oxenstiernas »många välgärningar» och särskilt om »den goda promotio» (rekommendation), som han bekom av rikskanslären, när han »reste från Elbing» och säger vidare, att »the peningar äro och alle (slut) som iagh af E(ders) N(åde) bekom i preysen». Av detta framgår tydligt, att han varit ute i de länder, i vilka Gustaf Adolf då fört krig samt i den stad, Elbing, i vilken Axel Oxenstierna som »guvernör» över de Sverge tillerkända områdena då residerade. Själv kallar P.

M. R. sig för »predikant (adjunkt) i klostret» och beklagar sig över att att han till följd av kyrkoherdens njugghet fått »ganska ringa thet iagh och mina nära kan», varför han begärde »någon annan lägenhet». Trots upprepade påstötningar från »Riks-Råden» och förmodligen även skrivelser från P. M. R., dröjde det ända till 1637, innan han fick ordinarie befattning i Arnö, ehuru han åtminstone år 1635 sökte Solna, enligt Herdaminnet. På grund av det föregående förmodade jag att P. M. R. någon tid varit fältpräst i Polen under Gustaf II krig. Och detta besannade sig genom Axel Oxenstiernas här nedan nämnda rekommendationsskrivelse för honom, som nyligen publicerats i Axel Oxenstiernas under utgivning varande brev. Denna skrivelse är ställd till ärkebiskop Kenicius och daterad den 19 april 1631. Av densamma framgår, att P. M. R. hört till de »prästmän, vilka av öfverhetens befallning manas att fjärran fosterländ och hem följa hären åt». — Om honom säges vidare, att han »de sistförflutna åren, dels såsom beständigt åtföljande vårt läger (= hären), dels såsom flitig präst i härvarande kyrka i Elbing», varit utsatt för »hårda besvärigheter» (= strapatser) och t. o. m. varit »omgiven av pestsmitta». Då Axel Oxenstierna nu skulle draga till Tyskland och den svenska församlingen i Elbing upplösas, så hade P. M. R. ej något vidare att göra därstädes, utan rekommenderas han till någon lämplig befattning i Sverge »på det allra ivrigaste». — Av dessa skrivelser framgår, att det

torde vara ett misstag, att han redan 1627 kunnat vara adjunkt i Riddarholmskyrkan, då han först 1631 blev det och sannolikt redan 1627 var ute i kriget. (Den möjligheten kunde ju tänkas föreligga, att han varit det redan 1627, men lämnat befattningen och gått ut i kriget. Den synes mig dock av flere skäl, som jag ej här vill ingå på, föga sannolik). Om Petrus Matthiæ antecedentia före denna tid veta vi, åtminstone f. n. v. blott följande: Sjelva namnet betyder på svenska: »Per Mattsson ifrån Roslagen», varav vi kunna draga den slutsatsen, att hans far hetat »Matts» eller »Mathias» och levat under senare hälften av 1500-talet, och att han sannolikt var född i Roslagen, vilket namn då användes för en vida större del av Uppland än nu. Var och när P. M. R. var född veta vi ej för närvarande, ej heller, om hans far varit prästman eller bonde; blott att han 1622 som student inskrevs i Uppsala i »Roslags nation», en av de tre, i vilka den nuvarande Upplands nation då var indelad. Vi veta vidare, att han som präst i Arnö, och även som adjunkt ägt ett hemman, men ej om det var hans fäderne eller möderne, eller om det var bekommet genom gifte. Under sin kyrkoherdetid i Arnö sålde han det »för att förbättra prästebordet». Åtminstone till 1635 var han kvar som adjunkt vid Riddarholmskyrkan. När han gav sig ut i polska kriget är ovisst, möjligen skedde det 1626, då en stor kontingent friska trupper utfördes till Polen. I sådant fall hade han endast 4 år legat och

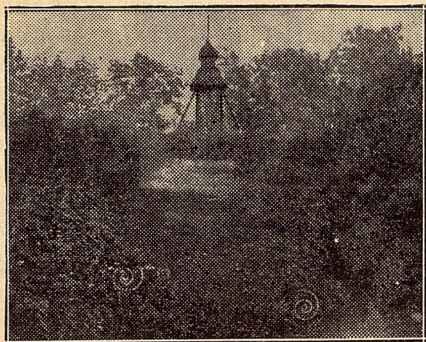
studerat i Uppsala, men prästernas studier den tiden voro ej så långvariga. Detta torde kanske hava varit orsaken till att han trots »överhetens tillstyrkan» ej förr än 1637 fick något pastorat.

Arnö kyrka. Exteriör.

Då han, som prövat på krigets mödor i Polen, och ekonomiska svårigheter i Stockholm, ändtligen fick sitt pastorat, som jämte det då därunder lydande Grönsöö, bildade egen församling med kyrkoherde, så ägnade han sig med nit, intresse och kärlek åt sin församling och älskade sitt lilla, idylliskt belägna prästebord, som han med egna medel »förbättrade». Då kyrkan uppenbarligen var förfallen, så förmodade han herrskapen på Arnöberg, Utö, Grönsöö och Marby att reparera densamma. Han föranstaltade om förfärdigande av den predikstol, som i 100 år prydde kyrkan, och som nu finnes förvarad som en märklighet i museet i Enköping. Genast efter sin ankomst dit i juni 1637 upplade han kyrkoböcker, dop-, giftermåls- och

dödsbok, vilka än i dag finnas bevarade i landsarkivet i Uppsala. Det var 100 år innan prästerna ålades att föra dylika. Även noggranna räkenskaper upplades och fördes samt finnas bevarade. För att

Klockstapel vid Arnöberg i Arnö socken.

ytterligare pryda sin lilla, kära i en leende mälarnatur belägna kyrka, lät han måla här avbildade epitafieliknande tavla att upphängas i kyrkan. Var hans eget åsyftade hemman var beläget veta vi ej f. n., då nödiga undersökningar ej utförts för att söka utreda den saken. Han dog som nämt 1655.

Att hans hustru hette Karin Eriksdotter få vi veta genom en anteckning av hennes son i kyrkoräkenskaperna av år 1679, då hon testamenterat två ännu bevarade tennstakar till kyrkan. Sannolikt gifte de sig 1631 (om ej förr), ty P. M. R. talar då om »de sina», vilket han ej gärna kunnat göra, om han varit ensam. Möjligt är att hon kunnat härstamma från Örsunda, och vara syster eller halvsysster till en kyrkoherde Nicolaus

Erici Sundelius i Hätuna, men född i Örsunda, nuvarande Örsundsbro, som blev förordnad till förmyndare för en sondotter till Karin Eriksdotter och säger sig vara hennes »närmaste släkt». I detta Örsunda ägde sondötterns styvfader del, och det inlöstes slutligen helt av Karin Eriksdotters sonson, Christian, som blev rusthållare på detsamma. Karin Eriksdotter var sannolikt född mellan åren 1600—1610 och dog, som nämnt 1679. Redan 1656 blev hon omgift med efterträdaren till P. M. R., som hette Andreas Laurentius Palundius, och som själv var änklings, och förut varit komminister i Huddunge socken, och som där i Herdaminnet återfinnes under namn av Andreas Laurentii Norrbyensis. Han blev student 1620 och prästvigd samt komminister i Huddunge 1638—1656, då han blev kyrkoherde i Arnö, där han dog i april 1673. Han hade i förra giftet en son, sedermera komminister i Boglösa, men inga barn i det senare giftet. Han var uppenbarligen en mera världslig man än P. M. R., vilket framgår av den konceptjournal rörande tionde och lån av pengar och naturaprodukter mot pant, samt rörande tjänstefolk, brev m. m., som finnes bevarad till våra dagar. Allt sådant förde han noga, men var mindre omsorgsfull med de av P. M. R. upplagda kyrkböckerna.

På tavlan framför P. M. R. ser man två små, vitklädda gossar, med kors i händerna, föreställande två unga söner till P. M. R., Erik och Petrus, som båda voro födda och dogo på Arnö vid 1 års ålder.

Närmast bakom honom står hans äldste son Nils Arnander, f. $\frac{5}{11}$ 1643 och död före år 1672. Jämte sin yngre broder, Johan Erik, inskrevs han 1664 vid Uppsala universitet, varvid de antogo namnet Arnander (av Arnö och ander = man; sålunda ordagrant: mannen ifrån Arnö). Han synes hava en kort tid studerat i Uppsala och därefter möjligen i Stockholm gått in vid något verk, men avlidit inom kort, åtminstone före 1672, sålunda före fyllda 30 år. Om han varit gift är obekant.

Den siste sonen bakom fadren å tavlan är Erik Johan Arnander, f. $\frac{8}{8}$ 1646 † 1680, även han således död ung vid endast 34 års ålder. År 1664 inskrevs han som student i Uppsala. Blev 1671 prästvigd och komminister i Össeby-Garn. Gifte sig sannolikt 1672, och synes redan 1673 efter styvfaderns död hava kommit till Arnö som vikarie. Blev kyrkoherde där först 1675 och dog dårsammastädes 1680. Han var gift med Catharina Christernsdotter, sannolikt från Skåne. Vi veta, att de hade 2 söner, Petrus, f. $\frac{1}{5}$ 1676, vars öden för övrigt äro fullkomligt obekanta och Christian, av obekant födelseår, men som sedan blev rusthållare på Örsunda i Gryta socken. Han är stamfader till nu levande avkomlingar med namnet Arenander, av Upplandssläkten, såsom dessa numera allt ifrån hans sonsöners tid skriva namnet. Det förefaller ganska sannolikt, att de i Harbo i Uppland i början av 1800-talet levande prästerna Arnander och den från dessa bygder stammande släkten Arnander i Linkö-

ping, vars stamfader åtminstone någon tid bodde i Östervåla och i vilken namnet Per uppträder som återkommande släktnamn, härstamma antingen från ovannämnda Petrus Arnander eller någon annan obekant son till Johan Erik eller från Nils, om han var gift, eller till och med från Christian, som vi visserligen känna bra i vissa hänseenden, men vars släktförhållanden i andra hänseenden äro svävande. Det här nu senast anförda är tills vidare endast förmodanden, för vilka dock åtskilliga omständigheter tala.

Vad de å tavlan avmålade kvinnorna angår, så står pastorskan Karin Eriksdotter främst, om vars härstamning vi här ovan uttalat vissa förmodanden. Hennes födelseår är obekant, men torde hava legat mellan 1600—1610. Hon dog 1679 och skänkte, som nämt, då 2 ännu bevarade tennstakar »att stå uppå altaret». Hon hade då varit som även nämnts, omgift med efterträdaren i ämbetet, Andreas Laurentius Palundius, vilken hon även överlevat, enär han dött redan 1673.

De två döttrar, som stå henne närmast, äro Margareta † $\frac{17}{6}$ 1650, och förut gift med en »herr Göran», sålunda präst eller något slags »ståndsperson», samt system Catharina, som dog 14 dagar därefter $\frac{2}{7}$ 1652, väl möjligen av någon »smittesot» båda. Vilken av dem som var den äldre har ej kunnat utredas. Vi veta blott, att de äro födda före juni månad 1637, — då dopboks- och födelseboksanteckningarna börja på Arnö — samt att det måtte hava skett under något

av åren 1631—1637**. Även de ha-
va sålunda dött ganska unga. Den
tredje dottern hette Anna och var
född den $\frac{1}{12}$ 1639. Hennes öden
äro för övrigt helt obekanta. Av
tavlan att döma har hon levat åt-
minstone 1650, men synes hava va-
rit död redan i början av 1600-
talet.

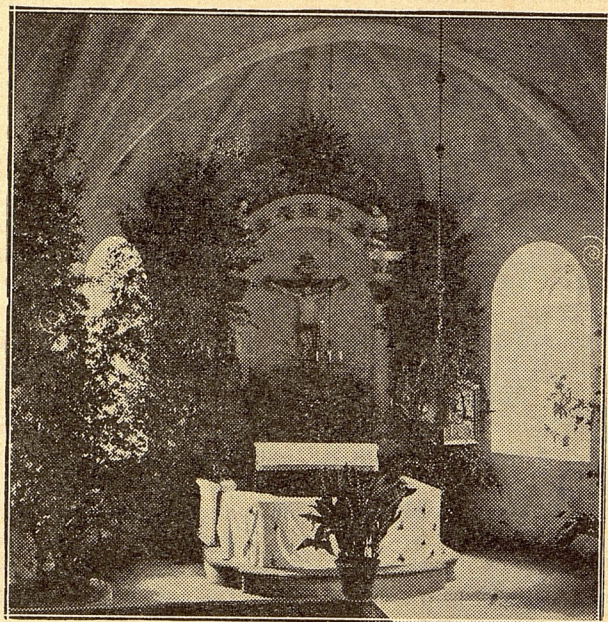
Den sista dottern Elisabeth, f.
 $\frac{25}{10}$ 1641, var första gången gift med
J. Cythräus, komminister i Spånga
och död under senare delen av år
1673. Han synes hava först varit
på tänkt, som efterträdare till den i
april samma år avlidne Palundius.
Hon blev sedan omgift med en »be-
fallningsman» Matthias Hansson
Mörn.

Den ovannämnde Christian Ar-
nander, med obekant födelseår, var
rusthållare å Örsunda i Gryta soc-
ken, samt gift med Catharina Sel-
ling, f. 1679 † $\frac{22}{11}$ 1759. Han dog
d. $\frac{20}{7}$ 1737 och »lades i kyrkan». Hade
åtminstone 2 döttrar, döda i
unga år, samt en son, Johan Ar-
nander, rusthållare och »landtjåga-
re» (jågmästare). Som sådan del-
tog han i konung Fredrik den I:s
bekanta björnjakter vid Dala-Väst-
manlands gränser. Vid en dylik
gjorde han sig så förtjänt av er-

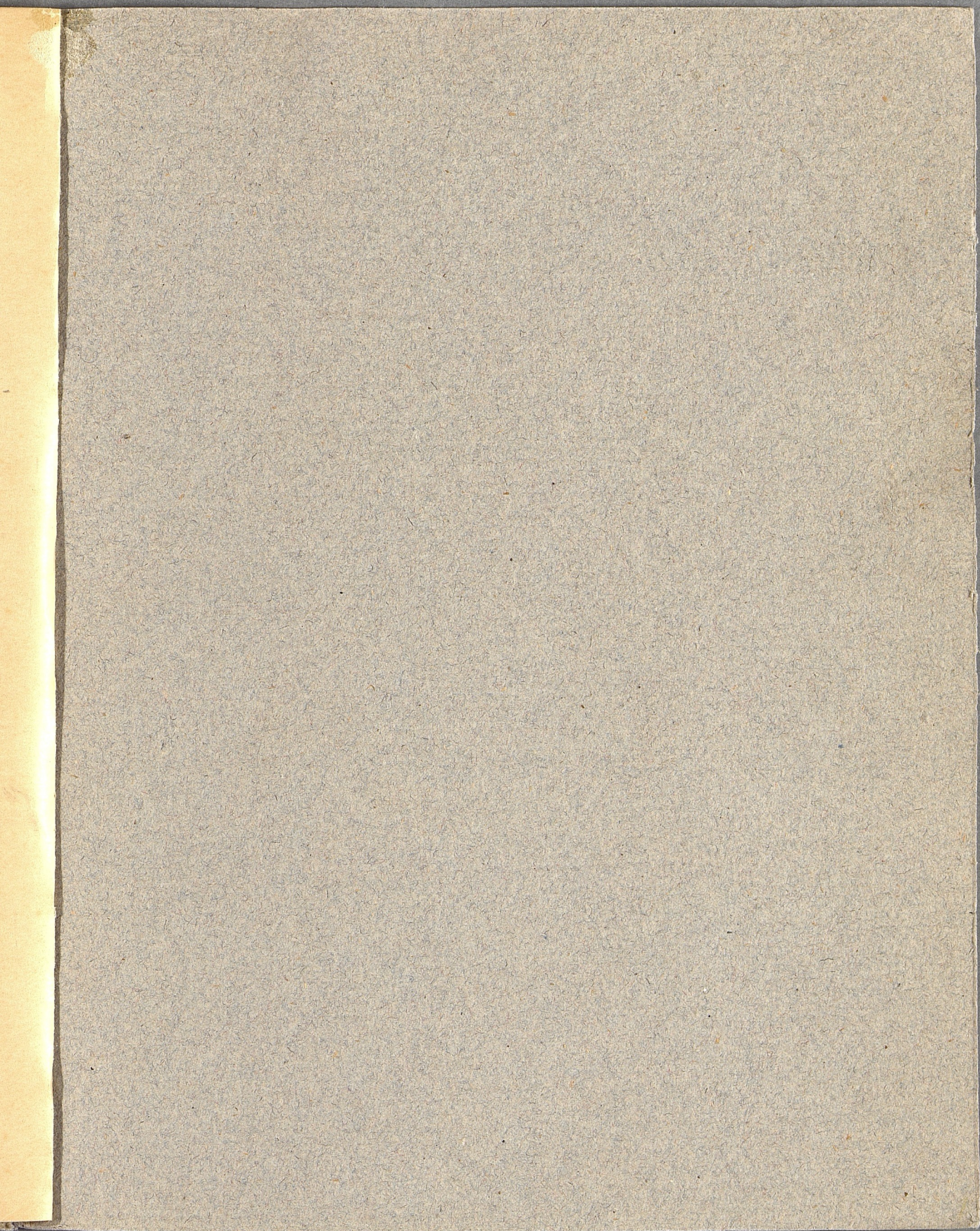
känsla, att han av konungen fick
dennes silverinlagda bössa, som se-
dan länge förvarades i släkten. Han
hade 4 söner, av vilka 2 blevo prä-
ster och två rusthållare. Dessa för-
ändrade namnets stavning till Are-
nander, och voro följande: Chri-
stian Gideon, f. 1760 † 1826, kom-
minister i Ehrentuna. Samuel, f.
 $\frac{19}{6}$ 1762 † 1837, rusthållare i Lång-
tora by i Långtora s:n, och Elias, f.
 $\frac{3}{12}$ 1764 † 1822, rusthållare i Råby
i Biskopskulla s:n. Yngste son var
Abraham, f. $\frac{28}{7}$ 1769 † $\frac{12}{6}$ 1812,
präst i Tuna socken i Uppland.
Dessutom hade Johan Arnander tre
döttrar. Efter Gideon finnes ingen
nu levande manlig avkomling. Från
Samuel härstamma nu levande hem-
mansägarne i St. Härnevi Bernhard
Arenander, L. R. Arenander och
E. Arenander i Kävra i Vårfrukyr-
ka socken, samt avlidne reseinspek-
tören A. Arenanders i Stockholm
avkomlingar, postexpeditör Samuel
Arenander m. fl. Från Elias Are-
nander härstamma professor E. O.
Arenander, regementsveterinär E.
E. Arenander m. fl. Och slutligen
från Abraham Arenander den re-
dan 1889 avlidne litteratören N. G.
Arenander och Alexis Arenander
m. fl.

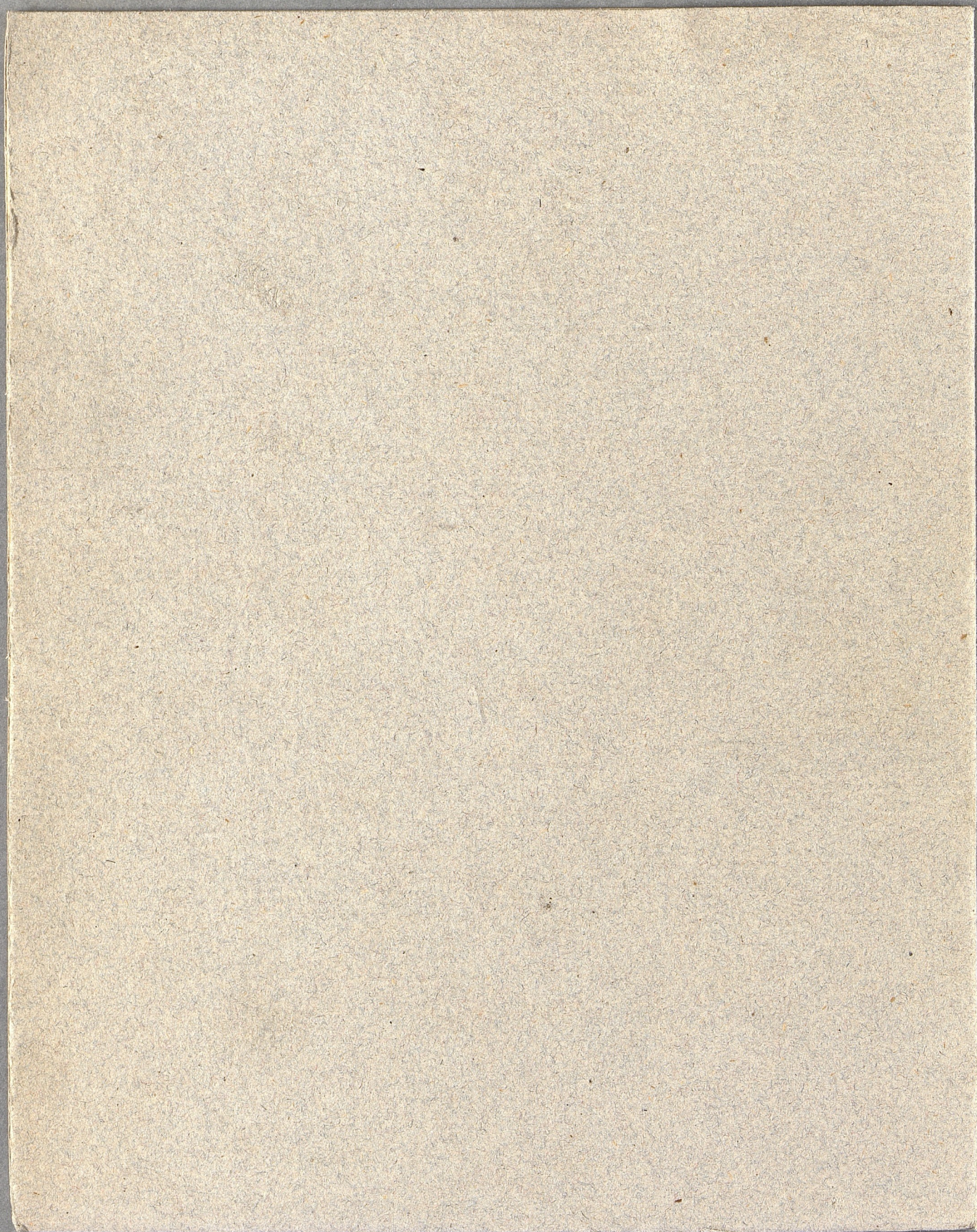
***) Dopböcker för den tiden från Riddarholmskyrkan hava förgäves efterforskats i Storkyrkans arkiv.

Arö kyrka. Interiör vid konfirmation.

www.books2ebooks.eu